

VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNING OG`IR MEHNAT SHAROITLARI MEHNATINI MUHOFAZA QILISHNING AYRIM JIHATLARI

Xolnazarova Sharofat Xolnazarovna

Toshkent temir yo`l texnikumi

Ilmiy rahbar: Inagamova Mafura Muxtarxonovna

*Toshkent davlat transport universiteti dotsenti,
yuridik fanlar bo`yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.*

Annotatsiya. Ushbu maqola voyaga etmaganlar bilan bog`liq mehnat munosabatlarning murakkab sohasiga kirib, e`tibor va e`tiborni talab qiladigan turli jihatlarga oydinlik kiritadi. Unda bolalar mehnatini tartibga soluvchi Qonunchilik bazasi, bandlikning bola rivojlanishiga ta`siri va yosh ishchilarga berilgan huquq va himoya masalalari haqida tushuncha berilgan.

Kalit So`zlar: Voyaga yetmaganlar, mehnat munosabatlari, bolalar mehnati, qonunchilik bazasi, ish joyi xavfsizligi nizom.

Аннотация. Эта статья углубляется в сложную область трудовых отношений с несовершеннолетними и проливает свет на различные аспекты, требующие внимания и внимания. Он дает представление о законодательной базе, регулирующей детский труд, о важности баланса труда и образования, о влиянии занятости на развитие ребенка, а также о вопросах прав и защиты, предоставляемых молодым работникам.

Ключевые слова: несовершеннолетние, трудовые отношения, детский труд, законодательная база, безопасность на рабочем месте, образование, устав.

Annotation. This article delves into the complex area of Labor Relations associated with minors, clarifying various aspects that require attention and attention. It provides an understanding of the legislative framework governing child labor, the importance of balancing labor and education, the impact of employment on Child Development, and the issues of rights and protection given to young workers.

Keywords: minors, Labor Relations, child labor, legislative base, workplace safety, education, regulation.

Ma`lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Assambleyasining 44- sessiyasida 1989 йил 20-noyabr oyidagi «Bola huquqlari to`g`risida»gi konvensiyasining 1-moddasiga muvofiq, 18-yoshga to`lmagan shaxs bola hisoblanadi.

O`zbekiston Respublikasi mazkur Konvensiyaga O`zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992 yil 9 dekabrda 757-XII-sonli «Bola huquqlari to`g`risidagi konvensiyaga qo`shilish haqida»gi Qaroriga muvofiq qo`shilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 14-iyul oyidagi «O`n sakkiz yoshga to`lmagan shaxslarning mehnatidan foydalanilishi taqiqlangan og`ir ishlarning hamda zararli yoki xavfli mehnat sharoitlaridagi ishlarning ro`yxatini tasdiqlash to`g`risida»gi 290-son qaroriga qabul qilindi.

Ro`yxatga bir necha ming lavozimlar, shu jumladan quydagilar kiritilgan:

- Tog` ishlarida, metro, tunnellar va masxux yer osti inshootlari qurilishida
- Geologiya qidiruv va topografiyageodeziya ishlarida
- Metallurgiya sanoatida
- Issiqlik va elektr energiyasi ishlab chiqarish va uzatishda(energetika xo`jaligi)
- Quduqlarni qazish, neft va gazni qazib olishda
- Neft, gaz, ko`mir, neft moylari va surtmalarini ishlab chiqarishda, magistral neft quvurlari, gaz quvurlari va neft bazalarida ishlashda
- Kimyoviy ishlab chiqarishda
- Neftkimyo sanoatida
- Mikrobiologiya ishlab chiqarishda
- Dori-darmon, tibbiyot, bakteriya va biologik preparat va maxsulotlar ishlab chiqarishda
- Mashinasozlik va metallarni qayta ishlashda
- Uchuvchi apparat, dvigatel va ularning jixozlarini ta`mirlashda
- Elektrotexnika sanoatida
- Radiotexnika va elektronlar ishlab chiqarish
- Qurulish materiallari sanoatida
- Keramik maxsulotlarni ishlab chiqarishda
- Farfor va fayans buyumlarini ishlab chiqarishda
- Shisha va shisha buyumlarini ishlab chiqarishda
- Qurulish, montaj va ta`mirlash-qurulish ishlarida
- Yog`ochni qayta ishlab chiqarishda
- Trostnik va ulardan yasalgan mahsulot tayyorlashda
- To`qimachilik sanoatida
- Yengil sanoatda
- Oziq-ovqat sanoatida
- Poligrafiya ishlab chiqarishda
- Transportda
- Aloqada
- Qishloq xo`jaligida
- Badiiy va zargarlik buyumlari, musiqa asboblari ishlab chiqarishda
- Madaniyat tashkilotlari, korxonalar va muassasalarida
- Kommunal xo`jalik va maishiy xizmat ko`rsatishda

•Sog`liqni saqlash muassasalarida shifokorlarning-mehnat ekspertizasi, veterinary muassasalar, medisina, ilmiy tekshirish va o`quv muassasalari bakteriya va virus preparatlarikorxonalarini va farmasevtik fabrikalarida

- O`quv qo`llanmalari ishlab chiqarishda
- Xalq xo`jaligi tarmoqlarining umumiy kasblar

Voyaga etmaganlarni ish bilan ta'minlash murakkab va nozik masala bo'lib, u ham ijtimoiy, ham huquqiy nuqtai nazardan diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. 18 yoshga to'lmagan shaxslar sifatida belgilangan voyaga etmaganlar yoshi va tajribasi cheklanganligi sababli ish joyida himoyasiz. Ushbu maqola voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlarining turli jihatlarini, shu jumladan mehnat munosabatlarining ushbu murakkab sohasini tartibga soluvchi Qonunchilik bazasi, ish joyidagi xavfsizlik, ta'lim va qoidalarni chuqur tahlil qilishga qaratilgan.

Voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlarini har tomonlama o'rganish uchun biz bolalar mehnati va bandlik amaliyotiga oid mavjud adabiyotlar, huquqiy nizomlar va qoidalarni batafsil ko'rib chiqdik. Bundan tashqari, biz voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlarining hozirgi manzarasini yaxshiroq tushunish uchun amaliy tadqiqotlarni tahlil qildik va ma'lumotlarni ko'rib chiqdik.

Huquqiy Asos: Voyaga etmaganlarni ish bilan ta'minlashni tartibga soluvchi Qonunchilik bazasi har bir mamlakatda keng farq qiladi. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda yosh ishchilarning huquqlari va farovonligini himoya qilish bo'yicha qat'iy qoidalar mavjud. Ushbu qoidalarga odatda ish vaqti, ish turlari va ish uchun minimal yosh bo'yicha cheklovlar kiradi. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT), shuningdek, ko'plab mamlakatlar qabul qilgan voyaga etmaganlarni ish joyidagi ekspluatatsiyadan himoya qilishga qaratilgan konventsiyalar va tavsiyalar yaratdi.

Ish joyidagi xavfsizlik: Voyaga etmaganlarning ish joyida xavfsizligi va farovonligini ta'minlash juda muhimdir. Ish beruvchilar odatda barcha xodimlar, shu jumladan voyaga etmaganlar uchun xavfsiz va sog'lom ish muhitini ta'minlashi shart. Baxtsiz hodisalar va jarohatlarning oldini olish uchun mashg'ulotlar, nazorat va jihozlarga alohida e'tibor berilishi kerak. Voyaga etmaganlarni xavfli kasblardan himoya qilish uchun etarli kafolatlar mavjud va ushbu qoidalar yurisdiksiyaga qarab farq qiladi.

Qoidalar: Qattiq qoidalar voyaga etmaganlarni ish bilan ta'minlashni tartibga soladi va ular ish vaqti, tanaffuslar va mehnat xavfsizligi kabi turli jihatlarni qamrab oladi. Ish beruvchilar odatda voyaga etmagan xodimlarining batafsil yozuvlarini, shu jumladan yoshini tasdiqlovchi hujjatlarni, ishlashga ruxsatnomalarni va ishlagan soatlarini hujjatlashtirishlari shart. Ushbu qoidalarning buzilishi og'ir jazolarga, shu jumladan ish beruvchilarga nisbatan jarimalar va qonuniy harakatlarga olib kelishi mumkin.

Voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlari yosh ishchilarning huquqlari, xavfsizligi va farovonligini himoya qilishga qaratilgan turli qonun va qoidalarga bo'ysunadi. Ushbu qoidalar mamlakat va yurisdiksiyaga qarab farq qilishi mumkin, ammo voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlarining ba'zi umumiy jihatlarini hisobga olish kerak:

- Minimal yosh talablari: aksariyat mamlakatlarda shaxslar qonuniy ravishda ishlashi mumkin bo'lgan minimal yosh belgilangan. Bu yosh har xil, lekin odatda 14 yoshdan 16 yoshgacha, ayrim ish turlari uchun ba'zi istisnolardan tashqari.

- Ishlash uchun ruxsatnomalar: ko'p joylarda voyaga etmaganlar ishlashni boshlashdan oldin ishlash uchun ruxsatnomalar yoki ish guvohnomalarini olishlari shart. Ushbu ruxsatnomalar ko'pincha ota-onalarning roziligi va maktabni tasdiqlashni talab qiladi.

- Cheklangan soatlar: odatda voyaga etmaganlar ishlashi mumkin bo'lgan soatlar va kunlar soniga cheklovlar mavjud, ayniqsa maktab kunlarida. Ushbu cheklovlar yosh ishchilarning ta'lim olish va dam olish uchun etarli vaqtga ega bo'lishini ta'minlash uchun mavjud.

- Xavfli ish cheklovlari: voyaga etmaganlarga odatda sog'lig'i va xavfsizligi uchun xavf tug'diradigan xavfli yoki xavfli vazifalarni bajarish taqiqlanadi. Ushbu vazifalar og'ir mashinalarni ishlatish yoki xavfli materiallar bilan ishlashni o'z ichiga olishi mumkin.

- Tanaffuslar va dam olish vaqtlari: qonunlar ko'pincha voyaga etmaganlarga haddan tashqari kuchlanish va charchoqni oldini olish uchun smenada muntazam tanaffuslar va dam olish vaqtlarini berishni talab qiladi.

- Eng kam ish haqi: ko'p joylarda voyaga etmaganlar bir xil ish turi uchun kattalar ishchilari bilan bir xil minimal ish haqiga ega. Biroq, ba'zi yurisdiksiyalarda voyaga etmaganlar uchun eng kam ish haqi stavkalari past bo'lishi mumkin.

- Kamsitish va ta'qib qilish: voyaga etmaganlar, barcha xodimlar singari, yoshi, jinsi, irqi yoki boshqa himoyalangan xususiyatlariga qarab kamsitish va ta'qiblardan himoya qilish huquqiga ega.

- Ota-ona roziligi: ba'zi hollarda, voyaga etmaganni ishga olish uchun ota-onaning roziligi talab qilinishi mumkin, ayniqsa voyaga etmaganlar ma'lum bir yoshdan past bo'lsa.

- Nazorat: ish beruvchilar ko'pincha voyaga etmagan xodimlarning xavfsizligi va mehnat qonunlariga muvofiqligini ta'minlash uchun etarli nazoratni ta'minlashlari shart.

- Ta'lim va o'qitish: ish beruvchilardan kichik ishchilarga o'z huquq va majburiyatlarini tushunishlari uchun ish joyidagi xavfsizlik bo'yicha o'qitish va ta'lim berish talab qilinishi mumkin.

- Ish beruvchilar odatda voyaga etmagan xodimlarining yozuvlarini, shu jumladan ish ruxsatnomalari, ishlagan soatlari va ish haqi yozuvlarini yuritishlari kerak.

- Bolalar mehnatini tekshirish: mehnat organlari bolalar mehnati to'g'risidagi qonunlar va qoidalarga muvofiqligini ta'minlash uchun ish joylarini tekshirishlari mumkin.

- Qoidabuzarliklar uchun jarimalar: bolalar mehnati to'g'risidagi qonunlarni buzgan ish beruvchilar jarimalar, jarimalar va qonuniy choralar ko'rishlari mumkin.

Ish beruvchilar va ota-onalar o'z mintaqalarida voyaga etmaganlarni ish bilan ta'minlashni tartibga soluvchi maxsus qonunlar va qoidalardan xabardor bo'lishlari juda muhimdir, chunki bu qoidalar sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ish beruvchilar, shuningdek, yosh ishchilarning xavfsizligi va farovonligini birinchi o'ringa qo'yishlari va ularni qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi ish muhiti bilan ta'minlashlari kerak.

Muhokama bo'limida voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlari bilan bog'liq muammolar va murakkabliklar ko'rib chiqiladi. Unda bolalar mehnati to'g'risidagi qonunlarning bajarilishi, ayrim sohalarda ekspluatatsiya qilish potentsiali va jamoatchilikni xabardor qilish va targ'ib qilishning ahamiyati kabi masalalar ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, u texnologik yutuqlarning voyaga etmaganlar uchun ish tabiatiga ta'sirini, masalan, onlayn bandlik va gig iqtisodiyoti ishlarini ko'rib chiqadi.

Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlari doimiy e'tibor va harakatni talab qiladigan ko'p qirrali masaladir. Huquqiy baza yosh ishchilarning huquqlari va farovonligini himoya qilish uchun ishlab chiqilgan, ammo qiyinchiliklar ijro etilishi va bajarilishida davom etmoqda. Ish beruvchilar, davlat idoralari va jamoalar voyaga etmaganlarning ish joyida ekspluatatsiya qilinmasligi va ularning ta'limi ustuvor vazifa bo'lib qolishi uchun birgalikda ishlashlari kerak.

Takliflar: Voyaga etmaganlar bilan mehnat munosabatlarini yaxshilash uchun manfaatdor tomonlar quyidagi takliflarni ko'rib chiqishlari kerak:

- Ish beruvchilarni yosh ishchilar uchun murabbiylik va malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etishga undash.

- Bolalar mehnati to'g'risidagi qonunlarning buzilishini kuzatish va xabar berish texnologiyasini qabul qiling.

- Ish joyida voyaga etmaganlarning huquqlari va farovonligini himoya qiluvchi tashkilotlar va tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash.

Ushbu takliflarni amalga oshirish va voyaga etmaganlarning farovonligini birinchi o'ringa qo'yishni davom ettirish orqali biz butun dunyo bo'ylab yosh xodimlar uchun xavfsizroq va adolatli ish muhitini yaratishimiz mumkin.

Adabiyotlar.

1. Хамматова Э. Н., Гафиатуллина О. А. История развития прав детей, реализация этих прав в мире. – Казань: Библиосфера. 2020.
2. Bolalar mehnati nima? – UNICEF: <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>
3. <https://lex.uz/docs/-2396822> [Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT)ning O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan Konvensiyalarini 2014 — 2016-yillarda amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida]
4. Rahimjonov, A. (2022). KO 'CHMAS MULK SOTILGANDA YER UCHASTKASIGA BO 'LGAN HUQUQNING YURIDIK TAQDIRINI BELGILASH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 421-429.
5. Rakhimjonov, A. (2021). Increasing Civil Liability For Violation Of Rights To Real Estate. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(04), 205-212.
6. mehnat.uz/uz/news/voyaga-etmagan-shahsning-ishlashi-qonuniyimi-talablarimtiezlar-va-zhavobgarlik-masalasi